

IN MEMORIAM JAN ZWART

Met het verscheiden van den Christenkunstenaar Jan Zwart heeft ons Christenvolk een vriend, neen, meer dan een vriend, een broeder verloren, die door middel van het hem toevertrouwde instrument, het Kerkorgel, dienend de gemeenschap der heiligen heeft beoefend.

Als organist was hij een eerste onder zijns gelijken, door ieder ter zake kundige erkend als een groote onder de meesters van het kerkorgelspel.

Als componist heeft hij een bescheiden, maar belangrijke bijdrage geleverd tot de specifiek-liturgische kerkorgel-literatuur van onzen tijd.

Als muziekhistoricus betoonde hij zich een vaardig en puntig schrijver — kunstenaar óók van het woord — en, moest het zijn, ook een vurig spreker, die waar hij kon de belangen van de orgelkunst en van den gemeentezang diende, daarbij aansluiting zoekend aan de beste vaderlandsche tradities. Nog in zijn laatsten tijd nam hij op de hem eigen besliste wijze stelling in zake vraagstukken van de vernieuwing van het kerklied.

Een tot het laatste oogenblik frissche, blijmoedige, daadkrachtige geest, die zijn arbeid liefhad met benijdenswaardige overgave.

„De Kerken zingen veel te weinig tot Gods eer; we moeten veel meer ons licht laten schijnen door het geestelijk lied.” Deze uitspraak van Jan Zwart legt de diepere beteekenis van zijn levensarbeid bloot. Want die beteekenis wordt niet voldoende gepeild, als we, zij het nóg zoo uitvoerig, alleen van zijn orgeluitvoeringen, van zijn composities of van zijn

historische studiën gewagen. De kunstenaar Jan Zwart ging niet op in zijn orgel, zooals een oppervlakkige beschouwer van dit ruim veertig jaren met het kerkorgel samengegroeide leven allicht geneigd zou zijn te zeggen. Hij ging niet op in zijn kunst. Maar hij ging op in — laten we het maar eens deftig oud-Hollandsch zeggen — den heiligen kerkedienst. Hij ging op in den dienst van zijn God, dien hij in Christus kende en beleed als zijn Vader in de vergeving zijner zonden. Hij leefde mee met de Gemeente, niet alleen met de Herst. Evang. Lutherse Gemeente te Amsterdam, wier organist hij was, maar met heel de Gemeente van Jezus Christus, overal waar zij bereid was te zingen en in Psalm en Geestelijk Lied den veelvuldigen lof des Heeren te vermelden. En hij won daarmee elk Christenhart, dat zingen kan; hij vond instemming en sympathie, niet alleen van Protestanten van onderscheidene richting, maar ook van verschillende Katholieken. Hij was, op zijn verborgen plek achter zijn orgel, een waar oecumenisch Christen. En zijn levensarbeid is niet allereerst van muzikale beteekenis. Hoe zeer hij ook een musicus van meer dan nationale vermaardheid was, zijn beteekenis is vóór alles een geestelijke. Daarvan in dankbare herinnering aan hetgeen God ons in Jan Zwart heeft geschonken melding te maken, is het doel van dit gedachteniswoord.

„Het was in November 1920 dat Dr A. Kuyper stierf, en dat in tal van Kerken zijn heengaan werd herdacht, waarbij dan niet zelden op het orgel Chopins treurmarsch ten beste werd gegeven. Op een avond, dat weer van zulk een bijeenkomst te lezen stond, en waarbij in 't bijzonder nog eens van deze zoogenaamde stemmingsmuziek gewag werd gemaakt, overviel ons een gevoel van onvrede met dit gebrek aan een eigen Koraalkunst, waardoor in arren moede naar zulke on-orgelmatige klankstukken gegrepen werd, niet alleen in kleine Gereformeerde Kerken, maar ook in groote Hervormde. Doch óók maakte zich een ingeving van ons meester, die niet berusten wilde bij dezen schromelijken achterstand, maar trachten wilde daaraan een begin van een eind te maken. En in deze gesteldheid ontstond, met het oude melodische metrum van den 103en Psalm, vers 8: „Gelijk het gras is ons kortstondig leven,” vóór ons, de rhythmisch vrije maatmuziek, hiernevens opgeteekend, in een „Quasi Marcia”-gestalte die, naar we verwachten, geen onzeker geluid van zich geeft als klankstuk en als psalmwoord-illustratie.”

Met deze woorden, karakteristiek staaltje van Zwarts oorspronkelijken, kernachtigen stijl van schrijven, leidt hij in 1933 de uitgave in van de „Musyck over de Voysen der Psalmen Davids,” waarvan deze „Sombere Muziek” over Ps. 103 : 8 het eerste, tevens zijn jubileumnummer was. Een eigen Koraalkunst, daarmee bedoelt hij den Psalm, het Gezang, het Geestelijk lied, dat als het levend geloofsbeziel van de Gemeente den stijl bepalen moet van de muziek, welke bij uitvaardiensten en dergelijke plechtigheden in de Kerken ten gehore wordt gebracht. Hij mocht de verdere uitgave van deze „Psalmen Davids” niet meer beleven, doch na zijn dood zullen uit zijn muzikale nalatenschap nog worden uitgegeven de bewerkingen van Ps. 25, 33 en 84.

Maar niet alleen, en niet uitsluitend door zijn bewerkingen van Psalmen en Gezangen, van Kerst- en Paaschliedren, heeft Jan Zwart zijn inspiratie gezocht en gevonden in het lied der Gemeente, ook het eenvoudige Christelijke lied uit school en huisgezin, het kinderlied, had zijn liefde. Hij hief het eenvoudige, vrome lied als het ware op, tot het onder zijn scheppende handen tot een klein, maar zeer zuiver kunstwerk werd, en toch volkomen den eenvoud en de godsdienstige teerheid van gevoel behield. „Scheepje onder Jezus' hoede,” „Ga niet alleen door 't leven” en andere Orgelliedren werden op deze wijze geliefd bij het eenvoudige Christenvolk, waartoe Jan Zwart zich bij voorkeur en met bewustheid richtte. Hij wist, dat hij het hart van dat volk had. Nimmer zou hij dan ook een programma

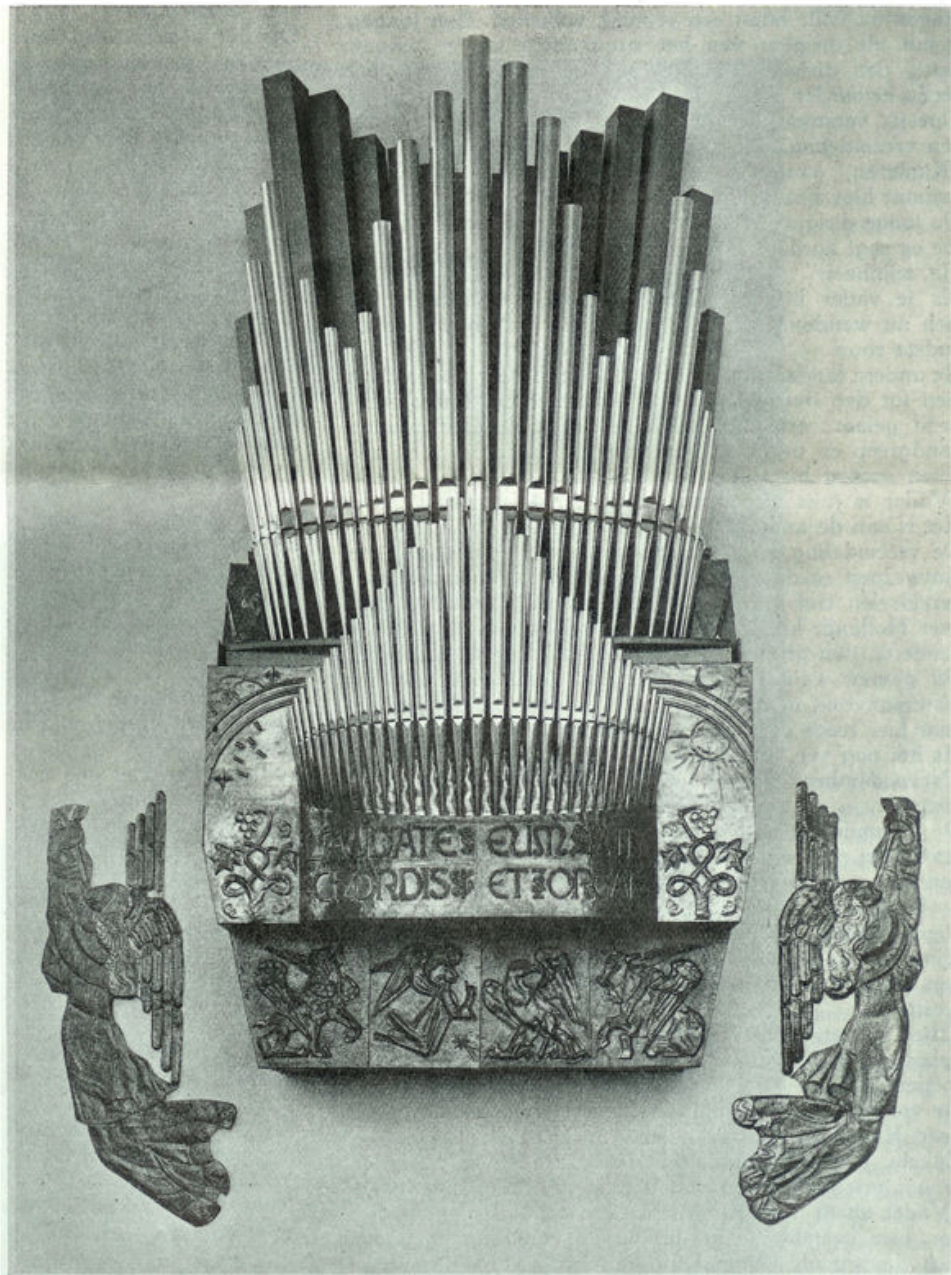
ten gehoor brengen waarop niet, naast meesterwerken uit de orgelliteratuur, enkele van deze bekende vrienden voorkwamen. Sommige ervan zijn uitgegeven, andere worden wellicht door de zorg van zijn leerlingen nog uitgegeven, zoals „In den hemel is het schoon.“ Want Zwart heeft niet alles wat hij op muzikaal gebied naliet in manuscript gebracht. Verscheidene composities, die tot zijn geregeld repertoire behoorden, hadden hun vasten vorm alleen nog maar in den geest van den kunstenaar gevonden, en zullen door zijn leerlingen uit de herinnering moeten worden opgeteekend.

Zoo speelde Jan Zwart in en buiten den eigenlijken kerkdienst tot eer des Heeren en tot stichting der Gemeente. Zijn orgelconcerten in de Luthersche Kerk, zijn zomerconcerten in Alkmaar en Zaandam, zijn meer incidentele bespelingen in zoveel kerken van ons goede land, dat rijk is aan prachtige oude orgels, en dan sinds 1920 zijn radiobespelingen, brachten hem in steeds inniger contact met een wijden kring van dankbare en trouwe luisteraars. En hoezeer de muziek bij hem een dienende functie had, blijkt uit het feit, dat men algemeen niet in de eerste plaats aesthetisch genoot van zijn klankenspel, maar in de eerste plaats werd opgebouwd in het geloof, vertroost en versterkt door den geestelijken inhoud van zijn muziek, die zich immers zoo nauw bij Schriftwoord en Kerklied aansloot.

En zoo moeten we dan allereerst de geestelijke betekenis van Zwart verstaan, dat hij troost bracht in het leed van vele beproefde levens. „Toover een glimlach op het schreiend aangezicht.“ Zoo werd hem bij zijn laatste jubileum toegeroepen, en hij heeft meer gedaan: hij heeft den vrede Gods en den troost van Gods Woord in bedroefde harten gebracht. Ontroerend zijn de brieven, waarvan wij inzage mochten nemen en waarin dankbare toehoorders uiting gaven aan hetgeen zij door zijn spel ontvingen. Zieken zijn opgebeurd, wanhopigen ontvingen weer levensmoed, verdoolden kwamen terecht. Men noemde hem een prediker in klanken, maar hij heeft dat eens in een van zijn geschriften afgewezen: hij wilde geen tweede prediking naast die des Woords. Maar toch noemde hij zichzelf gaarne een profeet: hij wist, dat zijn orgelspel toch óók getuigen was.

Welnu, getuigd heeft hij. Drie dagen vóór zijn ontslapen speelde hij in Noordwijk, waar hij met vakantie vertoefde, voor een talrijk publiek als laatste nummer van het programma zijn Fantasie over het Lutherlied: „Een vaste burcht is onze God.“ Bij het uitgaan van de kerk kon niemand vermoeden, dat het zijn laatste spel zou zijn. Hebben wij te veel gezegd, dat ons Christenvolk in Jan Zwart een vriend en broeder verloren heeft? Maar laat datzelfde volk, met dank aan God, die Jan Zwart zijn uitnemende gaven schonk, en hem in de gemeenschap des geloofs aan ons, zijn nagedachtenis ook hierdoor in eere houden, dat het voortgaat, door zijn bezielend voorbeeld gewekt, het Christelijk Lied te beoefenen tot eer van God.

D. K. B.

Het prachtige orgel in het Nederlandsche paviljoen op de Wereldtentoonstelling te Parijs, dat ontworpen werd door Eschauzier en gebouwd werd in de fabriek van Flentrop te Zaandam.